

za litovelskou archeologií

Výpravy

Krajina kolem Litovle přímo vybízí k výpravám. Pamětihodností a zajímavých míst, jež stojí za návštěvu, je zde více než dost – vesnické kostely, zámky a tvrze, boží muka i smírčí kříže, vrch Třesín s Mladečskými jeskyněmi, ale také půvabné lužní lesy v okolí řeky Moravy, jezera, rybníky či zaniklé lomy, jež vytvářejí neopakovatelné přírodní scenérie.

Výpravy za poznáním se ovšem nemusí odehrávat pouze v přítomnosti. Litovel a její okolí totiž ukrývají řadu památek, jež nelze spatřit na první pohled. Za jejich vzkříšení z věčného zapomnění vděčíme archeologii. Nepotřebuje zázraky moderní techniky, i když je s oblibou využívá. Jen díky ní můžeme nahlédnout do minulosti a spatřit zaniklý svět našich předků.

Vydejme se na stranách této knihy na takové výpravy! Spatříme ctihodné postavy z počátků litovelské archeologie, podnikneme cesty proti proudu času do různých období a na rozmanitá naleziště; nahlédneme také do běžně nepřístupných depozitářů s jejich poklady a zastavíme se rovněž v knihovně. A nebude chybět ani ryzí zlato.

Výpravy za litovelskou archeologií právě začínají. Nuže, učiňme první krok...

V Litovli v červenci 2019

Karel Faltýnek – Martin Golec – Miloš Hlava – Lukáš Hlubek – Pavlína Kalábková – Zuzana Mírová – Pavel Šlězár – Radovan Urválek

9. Výprava do mladší doby kamenné: Za prvními zemědělci do Mezic

Naše další cesta vede do mladší doby kamenné, do neolitu. Rovněž tato epocha získala svůj název podle strategické suroviny používané k výrobě nástrojů – kamene (z řeckého *lithos*), před nějž bylo předsazené přídavné jméno nový (z řeckého *neos*). Novost tohoto období je zřejmá z celkové úrovně, na niž lidská společnost dospěla na jeho konci. A při našich výpravách proti proudu času to bude zajisté mnohem zřetelnější, až doputujeme na samý počátek – do starší doby kamenné.

Přírodní podmínky vždy ovlivňovaly chování a život člověka. S nástupem mladší doby kamenné je však zřejmé, že člověk se jim nejen přizpůsobil, ale také se je pokusil cíleně přetvářet. Vše bylo nyní podřizováno usedlému způsobu života a zemědělství, vzájemně provázaným novotám. Začátek pěstování kulturních plodin a chov dobytka totiž přiměl lidské komunity usadit se na jednom místě, budovat stálá sídliště s pevnými domy, vyrábět předměty, které jim tyto činnosti umožnily a stejně tak jim umožnily zpracovat a uchovat získané produkty. Člověk začal původní panenskou přírodu ovlivňovat, přetvářet a měnit – na místech, kde se usadil, vznikla tudíž nejen první stálá sídliště, ale také kulturní krajina kolem nich.

Počátek tohoto období se v učebnicích dějepisu (ale také ve starší odborné literatuře) zpravidla nazývá dobou neolitické revoluce. Vnímali však tehdejší lidé svůj věk vskutku jako revoluční? Takřka s jistotou nikoliv. Nepodléhejme iluzím – nešlo totiž o proměnu ze dne na den, ani z roku na rok; změny byly postupné a pomalé, celý proces *neolitizace* trval několik století. A lidé neolitu si epochálnost změn ve svém životě, nebo spíše v životě své generace, příliš neuvědomovali. Nikoliv tedy neolitická revoluce, ale spíše evoluce. Dnes je v odborném světě zpravidla spojována s tzv. neolitickým balíčkem – tedy

technologemi a inovacemi, které sice mohly vzniknout již v předchozím období lovců a sběračů (nebudme netrpěliví – vypravíme se tam za chvíli!), ale naplno se rozvinuly až v neolitu. „Revoluční čas“ či „revoluční okamžik“ tak mohli lidé prožívat snad jen při prvotním styku s novými znalostmi a v době, kdy si je osvojovali.

Co patří do neolitického balíčku? Znalost stavby pevných domů, pěstování kulturních plodin (obilovin, luštěnin, ale například i lnu, máku ad.), chov dobytka (skotu, ovcí, koz a prasat), výroba broušených a vrtaných kamenných nástrojů ke zpracování dřeva, výroba keramických nádob a textilu. Nové technologie a usedlý způsob života nepřímo zapříčinily další změny v životě lidí – novou organizaci společnosti a rodiny či změny ve světě idejí, kultu a v pohřebním ritu.

Protože dnes již víme, že do Evropy se zemědělství rozšířilo z Předního východu, neolitický „revoluční čas“ musel přijít rovněž na střední Moravu z ciziny. Podle dosavadních poznatků se tak stalo kolem poloviny 6. tisíciletí př. Kr., kdy se u nás objevily nejstarší památky již plně neolitické kultury s lineární keramikou. Její vznik je kladen do prostoru Karpatské kotliny a je doloženo, že na naše území se rozšířila právě odsud. Dnes se v odborných kruzích živě diskutuje, zda z Karpatské kotliny na střední Moravu postupně přicházely skupiny lidí, kteří tuto kulturu vytvořili a byli jejími nositeli (tzv. model demické difúze), nebo zda se šířily jen myšlenky prostřednictvím „učitelů“, kteří své znalosti předávali domácímu obyvatelstvu, jež si všechny prvky nové kultury osvojilo a přijalo je za vlastní (tzv. model kulturní difúze). Ať už to bylo tak či onak, je jisté, že neolitický způsob života se na střední Moravě postupně etabloval během následných tří set let a v období mezi 5200 a 5000 lety př. Kr. bylo toto území již plně neolitické. Svě-

Je příznačné, že rovněž další horizont vápenických pecí na Bouzovsku, spadající do průběhu 19. a počátku 20. století, se svými hlavními charakteristikami poněkud liší od předchozích. Je to etapa tzv. selských vápenek. V této době vápenická výroba probíhala již v režii jednotlivých sedláků či chalupníků, a většina vápenic se proto nalézala přímo v obcích, a to v zadních částech parcel, jinak náležejících k obytným stavením či přilehlým humnům. Bylo to především bezpečnostní protipožární opatření. Soukromý majitel obvykle kupoval a přivážel k peci jak surovinu, tak i palivo, pokud si něco z toho nezajišťoval na svých vlastních pozemcích. Taktéž si často zjednával a nájmal pomocníka, tzv. palače, který mnohdy sám vykonával veškeré práce spojené nejen se stavbou vlastní vápenice, ale také s jejím provozem a často i rozvozem vypá-

leného vápna. To se distribuovalo na Moravskotřebovsko a Svitavsko, případně do hanáckých dědin na Litovelsku či Olomoucku. Získaný výdělek byl velmi vítán, neboť na kopcovitém Bouzovsku byla vcelku chudobná hospodářství. Vypálené vápno se často prodávalo v malém množství, někdy šlo o pouhých několik kilogramů. Užívalo se především na každoroční jarní bílení chalup a chlévů ve vesnicích, ale také k nakládání a konzervaci slepičích vajec pro zimní období. Když vápeník získal větší zakázku, znamenalo to zaručený jednorázový odbyt několika výpalů za sebou. Vápeník mívával na svém pozemku někdy i dvě pece vedle sebe, přičemž do jedné se zakládala vsázka a v druhé se vápno již páliło. Proto bylo zapotřebí dokonce několika pomocníků najednou.

Toto období je charakteristické malými či středně velkými, mnohdy částečně

Romantika archeologického výzkumu vápenky v Blažově v roce 2008 (NPÚ).

Torzo vápenické pece rodu Navrátilů v Blažově čp. 17 (NPÚ).

či zcela nadzemními kamennými šachtovými vápenkami. Výjimečně se dochovaly jejich fotografie, případně unikátní plánové dokumentace a často známe dokonce jména jejich majitelů. Například v Blažově to byly vápenice Číhalova, Navrátilova, Dvořákova, Sléhova, Sloukova či Ženožičkova. I Kadeřín byl v této době vápenictvím proslulý a také zde téměř každá rodina vlastnila minimálně jednu pec. Je jistě velká škoda, že k těmto památkám byl čas poněkud nemilosrdný a že se v Javoříčském krasu do dnešní doby zachovala pouze jediná. Nalézá se na soukromém pozemku v Blažově a naposledy se v ní vápno páliło roku 1913. Dochoval se dokonce sešitek s položkami *má dáti – dal*, který dopodrobna vyčísľuje veškeré příjmy a výdaje celého hospodářství, včetně mzdy vyplácené palačovi, ceny za vápenec, dříví, ale i čistý zisk z provozu pece po odečtení

nákladů za vypitou kořalku. Je nezbytné si uvědomit, že šlo o velmi těžkou ruční práci, jako štípání někdy až 1 metr dlouhých dřevěných polen či práci s kamenem. To by dnešní člověk jen těžko zvládl a našim předkům k tomu dopomáhal energeticky dosti vydatný alkohol.

V dochované blažovské peci se narázalo vypálit vápno, které se zhruba vešlo na jeden koňský povoz. Vápenice je zabudována do mírného svahu a půdorysně celé její těleso zaujímá obdélník o stranách 3,7 × 3,5 metru. Větší část této plochy připadá na přístupovou rampu, kudy se přivážela vsázka a odváželo vypálené vápno. Topeniště je, včetně průčelí pece (tudý se přikládalo dřevo), vyžděno z kamene, má rozměry 0,6 × 2,2 metru a je 1,3 metru hluboké. O tomto časovém horizontu vápenek Javoříčského krasu je relativně dosti informací, a to především etnologického

Kachel z Litovle

V Litovli stojí kaple sv. Jiří a z výzkumů ve městě pocházejí kachle z kamen s výzdobným motivem sv. Jiří zabíjejícího draka. Je to jen pouhá náhoda? Asi ne – kachle i kaple totiž pocházejí z 15. století. Avšak zatímco o kapli sv. Jiří víme již mnohé, u kachle na fotografii tápeme – opět totiž postrádáme jakékoliv údaje o bližších nálezových okolnostech. Víme jen, že byl předán do sbírek litovelského muzea spolu s dalšími kachlemi, jež byly objeveny při různých stavebních činnostech v Litovli někdy během první poloviny 20. století.

Lampa z Litovle

Novověká lampa některé z litovelských domácností byla navýsost praktickým předmětem, nepostradatelnou součástí života lidí snad každý den. Je proto s podivem, že jich při archeologických výzkumech ve městě nenacházíme desítky či stovky. Litovelská lampa z Uničovské brány je prozatím jediným dochovaným exemplářem tohoto typu z novověkého města.